

La prehistòria al Baix Vallès

Araceli Martín Colliga

Àrea de Coneixement i recerca de la Direcció General del Patrimoni Cultural
de la Generalitat de Catalunya

L' ARQUEOLOGIA A CATALUNYA

Des de la segona meitat del s. XIX l'interès per la història més remota del nostre país va créixer en el context de la Renaixença i de la mà de l'excursionisme (Associació Catalanista d'Excursions Científiques i Associació d'Excursions Catalana de 1878, fusionades el 1890 en el Centre Excursionista de Catalunya), una activitat on la defensa del patrimoni arqueològic formava part dels seus objectius. En el primer terç del segle XX, l'arqueologia continuava protegida i patrocinada per aristòcrates i burgesos, i en l'àmbit local era practicada i recolzada sovint per metges, mestres i capellans, personatges força reconeguts i respectats en aquella època i al llarg de bona part del segle. Ens pot il·lustrar aquest ambient el ressò de la troballa de la tomba neolítica de Bòbila d'en Joca el 1955 (fig. 1).

La protecció legal arriba el 1911, quan es promulga la primera Llei de patrimoni d'àmbit estatal. Encara l'objectiu era recuperar peces i la metodologia es resumia en el buidatge dels jaciments. Hi havia confusió entre l'arqueologia i el col·leccionisme històric, l'obra d'art i la peça museable i, d'acord amb aquella llei, els objectes descoberts pertanyien al descobridor autoritzat (art. 8) i l'Estat concedia cada tres anys dos premis en metàl·lic i un d'honorífic als tres exploradors que aconseguien els descobriments més importants (art. 11). La va substituir la llei del 1933, amb pocs canvis, si bé l'article 36 recollia per primera vegada que tots els municipis estaven obligats a vetllar per la perfecta conservació del patrimoni històric i artístic existent en el seu terme municipal.

A Catalunya, el 1934 es promulgà la *Llei de Conservació del Patrimoni Històric, Artístic i Científic*, on es remarcava l'interès científic dels

Fig. 1: Troballa de la tomba neolítica de Bòbila d'en Joca el 1955
(foto arxiu família Estrada).

béns. La guerra i postguerra va aturar qualsevol evolució metodològica i teòrica de l'arqueologia. Calgué esperar els traspassos de competències en l'Espanya postfranquista per tornar a liderar aquesta disciplina des de Catalunya. Així, l'any 1980 la Generalitat restaurada creava el Servei d'Arqueologia dins la Direcció General del Patrimoni Cultural del Departament de Cultural. Quant a normativa, l'Estat promulgà el 1985 una nova Llei del patrimoni històric espanyol, i Catalunya, la Llei 9/93, de 30 de setembre, del patrimoni cultural català i el Decret 78/2002, de 5 de març, del reglament de protecció del patrimoni arqueològic i paleontològic.

Davant el mercantilisme de la nostra societat només s'hi pot fer front amb una llei forta que vetlli per la convivència i asseguri el respecte davant el conflicte d'interessos.

LA METODOLOGIA A TRAVÉS DEL TEMPS

Hem dit que la metodologia de començaments de segle es resumia en el buidatge dels jaciments. Però a començaments dels anys setanta es continuava buidant amb més o menys metodologia, les estratigrafies se solien fer "a posteriori" i les interpretacions eren, en general, especulatives, basades en criteris estètics i intuïtius. En aquell context, el professional acadèmic tenia més coneixements però no més metodologia i les troballes fortuïtes es van salvar de l'oblit per l'acció altruista d'estudiosos i afeccionats locals, molts d'ells de gran prestigi (Josep Estrada liderava un grup en aquestes contrades), persones que van sustentar i mantenir l'arqueologia del país en absència d'infraestructures poc més que mínimes. I ells documentaven les troballes amb els mitjans a l'abast, activitat que normalment es resolvia amb la recollida parcial de materials i amb l'anotació d'algunes dades aproximades.

L'arqueologia actual arrenca de mitjans dels 70. La primera excavació prehistòrica a Catalunya, amb un registre tridimensional de tot el material, data de 1974 (estructura veraziana d'"El Coll", a Llinars del Vallès). Aquella generació començarem a aplicar una metodologia sistemàtica de treball de camp que conduí a canviar els postulats tradicionals. A partir dels 80 es desenvoluparen les disciplines auxiliars relacionades amb la paleoecologia (fauna –micro i macromamífers, avifauna, ictiofauna– i flora arqueològica –pol·lens, fustes, llavors), amb les quals els estudis de paleopaisatge i paleoeconomia es podien afrontar des d'una perspectiva objectiva. Aquests s'afegien als de

paleopatologia antropològica de Domènec Campillo d'inicis dels 70 (l'antropologia tenia major tradició i coneixia estudis destacats des dels anys 40, com els de Miquel Fusté). L'estadística i la informàtica foren els vehicles que completaren la quadratura amb què es pretenia arribar a un coneixement més integral i més objectiu dels fets humans. Aquelles llavors de joves entusiastes no prosperaren com calia esperar i l'empenta dels anys 70 i 80 va quedar amortida per una manca de previsió i planificació acadèmica i de les institucions polítiques administratives¹.

Des de mitjans dels anys 90, la gran massa de documentació (també la prehistòrica) procedeix de l'arqueologia d'intervenció, és a dir d'excavacions urgents i preventives contractades i controlades per l'Administració de la Generalitat i a partir de mitjans dels 90, executades per empreses d'arqueologia, nascudes per fer front a la demanda creixent d'excavacions arqueològiques, requerides per la legislació vigent dins de mesures preventives i correctores de projectes urbanístics i viaris.

Avui dia tenim una activitat arqueològica de camp que creix geomètricament, com a resultat d'una major protecció legal del patrimoni arqueològic, i que aporta grans paquets de dades que no es poden explotar convenientment. Tenim també una metodologia força correcta, molts arqueòlegs excavadors, pocs arqueòlegs historiadors i alguns especialistes de disciplines variades, encara bastant a precari. Continuen mancant institucions de recerca i una normativa adequada que permeti garantir l'explotació i articulació d'aquest alt contingent de dades dins de projectes d'investigació.

Però malgrat el que hem dit, hi ha un avenç notable, tot i que estigui molt per sota del que voldríem, ja que el discurs actual continua tenint moltes llacunes i no està del tot contrastat.

LES DADES DEL VALLÈS I EL DISCURS DE LA PREHISTÒRIA

D'acord amb les fonts de la Generalitat (Arqueodada, 2005), l'inventari de jaciments arqueològics al Vallès Oriental i Occidental dona xifres elevades (fig. 2) que cal matisar, ja que la quantitat no té relació amb la informació assolida. Quant a la prehistòria, el Vallès Oriental compta també amb el major nombre de jaciments, però amb una informació deficitària, resultat de troballes puntuals més que de recerca sistemàtica.

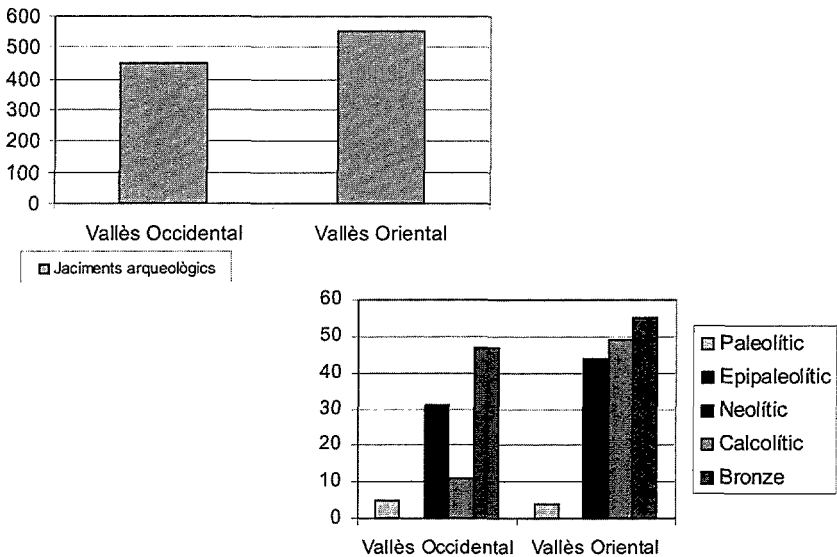

Fig. 2: Nombre de jaciments i períodes inventariats pel Departament de Cultura (Font: Arqueodada, 2005).

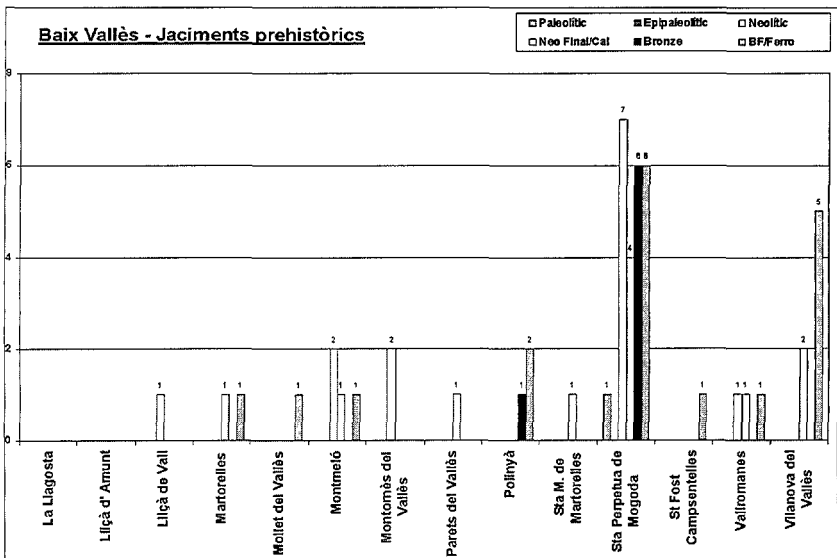

Fig. 3: Nombre i cronologia de jaciments del Baix Vallès inventariats pel Departament de Cultura (Font: Arqueodada, 2005).

A tot el Vallès s'ha treballat força a nivell local des de sempre i s'ha gaudit d'una bona xarxa d'estudiosos i de museus en alguns dels seus municipis. Però el Vallès Occidental, als anys 80 van conèixer un fort desenvolupament urbanístic, en un moment en què l'acció del Servei d'Arqueologia de la Generalitat ja exercia el seu control i comptava amb la complicitat d'alguns dels ajuntaments². Entre tots es va aconseguir controlar arqueològicament grans superfícies amb expectativa arqueològica, bona part de les quals ha aportat enormes jaciments a l'aire lliure, de desenes d'hectàrees, amb vestigis multiculturals. Aquestes grans superfícies, que han pogut ser treballades en extensió, estaven afectades per requalificacions del sòl i grans projectes viaris i urbanístics. Pel contrari, al Vallès Oriental l'empenta urbanística ha començat més tard. En tot cas, els controls de les obres viàries (variants i rondes, com les nord i sud de Granollers) han liderat fins ara el control arqueològic de grans superfícies i els resultats, molt positius, asseguren un ric patrimoni arqueològic, encara inèdit, al subsòl, que haurem d'anar recuperant segons s'hi intervingui.

En resum, hi ha més vestigis de jaciments dispersos per tota la geografia del Vallès Oriental, en general amb poca informació i ja majoritàriament desapareguts. Per contra, el Vallès Occidental té un menor nombre de jaciments, alguns de molt grans i multiculturals i una informació abundant i significativa, tot i que encara estigui en curs d'exploració.

El Baix Vallès inclou municipis majoritàriament integrats dins el Vallès Oriental i, confirmant el que acabem d'explicar, és precisament un municipi de l'Occidental el que aporta l'explicació diacrònica més completa (fig. 3). El nombre de jaciments d'aquests municipis està relacionat amb l'interès pel patrimoni dels seus habitants i del propi govern municipal. És fàcil entendre que una administració local, per la seva proximitat, és la més adient a l'hora de valorar i sospesar els riscos del patrimoni, i ha de buscar fórmules que facilitin la salvaguarda, d'acord amb la llei vigent. Així mateix qualsevol ciutadà que veu perillar un possible jaciment també té, per llei, l'obligació de denunciar el risc.

L'observació del nombre de jaciments per municipis informa d'una diferència abismal entre Santa Perpètua de Mogoda i la resta. L'explicació, sens dubte, respon a la infraestructura existent en aquest municipi, de caire particular amb suport municipal, on hi ha hagut una continuïtat en la custòdia i salvaguarda del patrimoni que ha tingut un resultat eloqüent³.

A partir de les notícies d'aquest espai geogràfic del Baix Vallès, només podem fer una lectura parcial de la història d'aquestes terres des del paleolític a l'edat del bronze. En qualsevol cas, i malgrat les deficiències comentades, es pot observar una evolució del poblament, que a l'edat del bronze és especialment significativa (fig. 4), tal com succeeix a la resta de Catalunya.

EL PRIMER DISCURS DE LA PREHISTÒRIA

A Catalunya, el primer historiador arqueòleg reconegut arreu va ser Pere Bosch Gimpera, que ens va deixar una important obra i una herència teòrica que va esdevenir quasi dogmàtica.

El paleolític i l'art rupestre copsaven l'atenció des del s. XIX a Europa i poc se sabia del neolític. Interpretaven que tota la península avançava sincrònicament amb les mateixes pautes. D'acord amb Bosch Gimpera, l'any 1919, l'espai entre paleolític i neolític final només s'omplia amb l'art rupestre esquemàtic postpaleolític i fins a la primera Edat del Bronze, reconeixia tres cultures peninsulars amb diferent dis-tribució geogràfica: la cultura Central o de les Coves, l'Occidental o dels megàlits i la del Sud-est o d'Almeria. A Catalunya es versionaven en cultura de les Coves, cultura dels megàlits o Pirenenca i cultura dels sepulcres no megalítics o "almeriense". Tarradell, el 1962, encara parlava de dues cultures neolítiques, la de les gentes cavernícoles amb ceràmica impresa o cardial (cultura de les coves amb ceràmica decorada) i la dels pagesos del pla dels sepulcres de fossa (l'antiga cultura dels sepulcres no megalítics desvinculada ja de la cultura d'Almeria). Entenia l'eneolític com un corrent d'origen oriental que relacionava amb la cultura Pirenaica, el megalitisme, el poblament a l'aire lliure, el campaniforme i la introducció de la metal·lúrgia. Quant a l'edat del bronze, observava una continuïtat del fons eneolític, incloent la perduració del megalitisme a la Catalunya Vella, més relacionada amb les terres de la banda nord dels Pirineus que amb la Península.

LA PERIODITZACIÓ DE LA PREHISTÒRIA

És un recurs teòric que facilita el treball d'ordenació arqueològica i permet esquematitzar el devenir al llarg del temps. Els arqueòlegs fem divisions cronoculturals que ens pauten els processos i ens faciliten la classificació, l'estudi i l'evolució històrica.

La classificació de paleolític i neolític funciona des del s.XIX. Actualment no és la millor, però a grans trets continua sent la més homologada arreu i la que ens facilita les correlacions i la comprensió amb tothom. Per això il·lustrarem aquesta periodització amb una síntesi, tan breu com l'espai adjudicat i amb paraules que puguin ser enteses per tots. Remarcaré, però, un fil conductor que inclogui societat, territori i economia i la seva progressió o regressió al llarg del temps.

PALEOLÍTIC

El paleolític és el període més llarg de la humanitat. Diferenciem tres etapes fonamentals: paleolític inferior (des de l'aparició dels primers vestigis humans fins fa 100.000 anys), mig (entre 100.000 i 40.000 anys) i superior (entre 40.000 i 10.000 anys), encaixats entre dos períodes geològics; el Plistocè (primera etapa del quaternari) i l'Holocè (segona etapa del quaternari). Per situar-vos, recordarem que el testimoni de la utilització del foc data d'uns 200.000 anys i la representació artística sobre les parets de les coves (art parietal) s'inicià fa uns 30.000 anys.

La presència humana fòssil més antiga es troba a Àfrica. I els primers vestigis antròpics, és a dir, la prova de les primeres eines fetes per l'home en os i pedra (sens dubte també en fusta tot i que en tractar-se d'un material perible no es conserven), també se situen al continent africà fa més de dos milions d'anys. En tot cas, a Europa, les més antigues i encara esporàdiques evidències de la presència de l'home daten de més d'un milió d'anys, però és aproximadament en la franja del milió quan es considera generalitzada aquesta presència al nostre continent. D'aquesta antiguitat, a la península coneixem molt poques indústries humanes, sempre sobre pedra i en mòduls petits, entre les quals citarem Orce i els nivells més antics d'Atapuerca, entre les quals no s'ha detectat indústria en os. Recordem que l'any 1997, durant les obres de la Mútua de Terrassa, es va documentar el jaciment paleontològic (no es va considerar arqueològic en no haver aportat indústries humanes) de Cal Guardiola, datat del mateix horitzó cronològic comentat, que aportà una informació excepcional del paisatge d'aleshores, en mostrar la flora fòssil al costat d'abundant fauna. Es documentà un ambient obert, molt similar a una sabana de caràcter mediterrani, amb un domini de prats d'herbàcies, alguns arbustos i escassos arbres (pi, roure, freixe, om, etc.) i abundant fauna (hipopòtam, rinoceró, elefant, cavall, cérvol, daina, etc.). Un nou

jaciment, recentment localitzat durant les obres de l'estació ferroviària de Vallparadís (Terrassa), en curs d'excavació, podria situar-se entre aquesta cronologia esmentada i el 600.000.

En la nostra latitud, com arreu del planeta, sabem que al llarg d'aquest milió d'anys es van conèixer profunds canvis climàtics (relacionats amb les glaciacions del Plistocè) i conseqüentment ecològics: paisatges de sabanes amb grans faunes i ambients boscosos en climes humits amb més o menys massa arbòria segons la gradació de la temperatura, que permeté faunes més càlides o més fredes, aquestes amb rens i mamuts, entre d'altres. Aquests canvis de temperatura es contrastaren en transgressions i regressions del mar que afectaren les línies de costa.

Durant aquest llarg període, petites bandes de caçadors-recol·lectors nòmades ens han deixat les seves proves vora els rius, espais preferents on disposaven d'aigua, on caçaven els animals que s'apropaven a beure i on trobaven matèries primeres valuoses (còdols de quars, quarsita i sílex) per fer-se les eines. Practicaven una economia depredadora i depenien de l'oferta de la natura i de la seva capacitat per fer-la seva. La demografia, molt baixa, estava molt dispersa en territoris força extensos i suficientment variats, capaços d'atendre les necessitats dels grups humans.

El Vallès va ser freqüentat des del paleolític inferior. Hi ha indicis per pensar en una certa ocupació reiterada de territoris al voltant de les rieres subsidiàries del Llobregat, on es devien situar les poblacions que es detecten a Vallparadís (Terrassa) i al Pinar (Rubí). En aquest darrer es localitzaren eines de caçadors axelians (600.000-100.000), més evolucionades i grans, incloent els típics bifaços. Més lluny de la conca del Llobregat, ja en l'òrbita del Besòs, es van identificar sis peces de quarsita, atribuïbles a l'Axelià, al torrent de Can Domènec (Cerdanyola), dins els terrenys de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Del Paleolític mig, quan l'home crea una tecnologia molt més avançada i especialitzada, de format menor, i enterra els seus morts, hi ha indicis al voltant de la riera de Rubí. En concret, s'han trobat eines lítiques de sílex, quars i quarsita al Canyet (Castellbisbal), ubicat poc abans de l'actual confluència del riu Llobregat i la riera de Rubí, també a Can Fonollet (Rubí), al marge dret de la mateixa riera.

El Paleolític superior pertany a un estadi tecnològic més avançat, al qual devien pertànyer efectius laminars trobats vora l'actual torrent de Can Magrans (Cerdanyola), atribuïbles a l'Aurinyacià. Només hi ha

un jaciment amb vestigis "in situ" i estructures de combustió a Can Garriga (Bigues), corresponents a un campament adscrit al Protomagdalenian.

Al Baix Vallès, només s'han detectat restes, aïllades, a partir del paleolític mig. Col·laboradors del Museu municipal de Santa Perpètua recolliren el 1968 alguns artefactes (entre els quals hi ha una rascadora denticulada) entre la serra de Can Sabau i la finca de Can Vinyals. També a Can Garcia, a la mateixa població, es recuperà una rascadora.

En resum, la tecnologia de l'home paleolític il·lustra els seus avenços intel·lectuals al llarg d'un temps que passa lentament. El paleolític mig està representat per l'home *sapiens neanderthalensis* i el paleolític superior, per l'home *sapiens sapiens*. Aquest, amb tècniques de cacera desenvolupades i utilitatge especialitzat i de gran perfecció fet sobre matèries diverses. Afegí objectes d'abillament cada cop més elaborat. Els vestigis del paleolític superior es troben en coves i a l'aire lliure, depenent de les condicions atmosfèriques i de la funció de l'assentament (punts de cacera, habitatge estacional, etc.). En aquest milió d'anys el temps es dilata en la primera època i comença a accelerar-se a partir del 100.000 i sobretot des del paleolític superior. Al llarg d'aquesta etapa es passa de les eines grans, simples i polivalentes a altres més lleugeres i especialitzades. La població i el mòdul social creix i evoluciona molt lentament. De les bandes de pocs membres es passa al final del període a grups familiars nuclears, el nombre dels quals devia dependre del nivell de cada grup per aconseguir aliment suficient per a tots.

A Catalunya no hi ha cap indicatiu d'art parietal paleolític, ben desenvolupat al nord de la península, on artistes destacats recrearen representacions naturalistes de gran qualitat sobre les parets de les coves.

EPIPALEOLÍTIC

Aquest període correspon a la fi dels temps glaciars i l'inici de la millora climàtica que marca el període Holocè. Representa la transició entre l'economia depredadora dels caçadors-recol·lectors anteriors i l'economia productora que s'origina a partir del neolític.

L'home encara es desplaçava llargues distàncies per cercar aliments i matèries primeres. Seguia depenent de la cacera, pesca i recol·lecció i confeccionant estris i objectes d'abillament de pedra, petxina i os.

Ben segur que devia treballar les matèries vegetals i la pell per fer, entre altres objectes, contenidors que no s'han conservat.

La gran aposta d'aquestes comunitats va ser l'adaptació tecnològica i econòmica davant la desaparició dels grans herbívors a causa dels canvis de les condicions ambientals i la pressió humana. Experts caçadors comencen a canviar les seves estratègies per obtenir aliment i creen petites armes geomètriques per a un nou sistema de cacera d'animals majoritàriament més petits, com cérvols, cabres, senglars i conills, i diversifiquen la dieta introduint nous productes com els mol·luscs marins i els cargols. A l'altre extrem de la Mediterrània, aquesta adaptació va facilitar el camí cap a la domesticació d'animals i plantes, que arribà a l'occident fa uns 8.000 anys.

Quant a l'art parietal, a Catalunya, només disposem d'art parietal llevantí en balms i parets rocoses (escenes de caça i recol·lecció, danses...), atribuït a l'epipaleolític i potser primer neolític, a Tarragona i Lleida.

No hi ha informació d'aquest període al Vallès.

NEOLÍTIC

Coincideix amb una situació climàtica nova, més semblant a l'actual, l'ambient temperat i humit de l'holocè.

L'home neolític té una altra mentalitat davant la natura i el territori i un altre model econòmic. No es conforma amb el que li ofereix la terra sinó que altera l'ecosistema natural, l'anterior equilibri ecològic, perquè vol controlar el que vol consumir, i tria i delimita el lloc més idoni per desenvolupar les seves idees. Segueix un procés d'experimentació i d'aprenentatge d'un nou sistema d'economia de subsistència, que comença a controlar l'explotació del medi i a produir aliments. Passa a ser productor discriminat del seu aliment i esdevé líder d'una economia de producció. Aquest esforç i aquesta estratègia li exigeix una major estabilitat i fidelitat a un territori elegit i una activitat quotidiana diferent.

Hi havia unes societats epipaleolítiques preparades pel canvi, però aquest es produí principalment per l'arribada d'idees i productes forans (ovelles, cereals, etc.) en diferents onades des del Pròxim Orient i per l'adaptació d'aquests al nostre territori. A partir d'aquest moment, l'acceleració de la història serà imparable.

És evident que l'evolució no segueix sempre el mateix patró ni és sincrònic en totes les comunitats, perquè hi ha variables puntuals que modifiquen el resultat final. Però les datacions radiocarbòniques de la conca del Mediterrani occidental i també les que coneixem a Catalunya demostren que fa uns 8.000 anys es produeix una inflexió en el patró d'assentament, en la tecnologia i en les preferències alimentàries. A més, hi ha una ocupació diversificada de plana i muntanya i un augment demogràfic significatiu, tot i que el patró de poblament es basa en assentaments petits, de base familiar. Es tracta de comunitats autàrquiques en equilibri amb l'explotació econòmica, condició imprescindible per poder sobreviure i avançar. Aquests grups gestionen els productes alimentaris domesticats forans esmentats, més d'altres autòctons com les lleguminoses i bovins, suïds...

L'economia de producció requeria una nova tecnologia i una nova gestió de producció, emmagatzematge i consum controlat de l'aliment. Calia abatre masses arbòries per crear zones de conreu i pastures i crearen les destrals en pedra polida de matèries dures per obrir clarianes. Calia conrear la terra i confeccionaren aixades en pedra polida. Calia collir el gra i van elaborar falçs, simples (làmines de sílex) o amb dents (micròlits geomètrics en sílex, emmanegats). Calia conservar les collites i obriren sitges al sòl per emmagatzemar-les i assegurar la seva conservació. Calia moldre els cereals per fer farines i confeccionaren molins barquiformes. Calia contenidors sòlids i crearen recipients de ceràmica.

L'art parietal esquemàtic s'associa al neolític i períodes següents, sense descartar que hi hagi exemples ja en l'epipaleolític. S'expressa sobre balms i parets rocoses i implica un pensament abstracte, una percepció diferent de la realitat que ens acosta al món de les idees i els símbols.

Els prehistoriadors tornem a fraccionar el període quan detectem canvis de registre i contrastem inflexions en l'ordre vigent. De tot el registre postpaleolític, la ceràmica, a més de ser un objecte funcional molt aconseguit, és molt permeable a la creativitat estètica del terrisser i esdevé un transmissor de la "marca" de grup. A l'hora, la seva fragilitat exigeix un recanvi i una renovació més a curt termini que els objectes lítics i ossis. És un material que ha d'estar més al dia, que xucla més ràpid les novetats, que integra més fàcilment les modes i que, per tant, esdevé un bon marcador cultural. Facilita l'adscripció "cultural", però no la precisió cronològica dins les forquilles cronològiques, encara massa amples. Diferenciem:

- neolític antic quan l'home aprèn a desenvolupar l'economia de producció agropastoral. Les formes i decoracions ceràmiques cardial i epicardial ens ajuden a identificar-lo
- neolític antic evolucionat postcardial o mig inicial, que marca una concentració de poblacions en territoris més delimitats on es normalitzen estils ceràmics concrets. És el moment dels grups ceràmics Montboló, Molinot i Amposta. Des del punt de vista social i econòmic representa una transició al neolític ple
- neolític mig que coneix la plenitud i l'apogeu de l'economia de producció, amb arquitectures funeràries estandarditzades per zones que donen nom a les fàcies culturals: Vallesià, Solsonià i Empordanà
- neolític final, que tanca aquest cicle amb una renovació social, econòmica i de manifestacions materials i enllaça amb el calcolític amb el que arriba a compartir l'ús dels minerals metal·lics que inaugura el calcolític. Es detecten les fàcies Veraza, Ferrières i Treilles, també presents al costat nord dels Pirineus orientals

Entre els jaciments del Baix Vallès, hi ha troballes que no permeten concretar la seva atribució més enllà del neolític, com les dues destrals polides de Can Cabrit (Vallromanes), que els masovers van trobar prop d'un indret anomenat «Pedra dels Sacrificis» o «Roca Foradada» cap als anys 40.

NEOLÍTIC ANTIC, FÀCIES CARDIAL I EPICARDIAL

Entre el 8000 i el 6500 abans d'ara hi ha assentaments en cavitats i a l'aire lliure.

Les coves i abrics retenen millor els dipòsits arqueològics, a diferència de l'aire lliure, on els vestigis són més difícils de conservar per la continuada explotació del terreny. De fet, els testimonis a camp obert sovint han estat mutilats i destruïts per instal·lacions més recents, especialment des de l'edat del Bronze, i períodes protohistòrics i històrics.

Els vestigis cardials, en cavitats en alta muntanya es relacionen amb l'economia ramadera, especialment d'ovelles i cabres (Cova del Frare de Sant Llorenç del Munt, a Matadepera). Però les cavitats a cotes més baixes, al peu de les quals s'estenen territoris aptes per al conreu, han aportat cereals i fauna domèstica (Cova de Can Sadurní a Begues o Cova del Toll a Moià), demostrant l'ocupació per poblacions pageses, que també es van instal·lar a camp obert. Aquí no es troben

els nivells de circulació, només les sitges escapçades. En tots aquests, s'hi devien instal·lar per controlar directament els espais explotats.

Al camp obert, generalment en suaus turons, podem detectar antics assentaments on només resten de 3 a 6 fosses escapçades, que és el que ens arriba de sitges on guardaven les collites, i que, un cop buides en ser relegades per altres recentment obertes o simplement quan s'abandona el poblat, es reomplen de deixalles (ossos dels animals que menjaven, terrissa trencada, molins trencats, eines lítiques i òssies rebutjades, carbons dels seus focs, etc.). Molt excepcionalment s'hi troben llavors carbonitzades dels cereals (blat i ordi) que emmagatzemaven i en general conserven molt poca matèria orgànica, per la qual cosa és difícil precisar la cronologia per datació C14 convencional, interpretar l'estadi socioeconòmic o els cicles d'estabilitat-mobilitat (aquestes comunitats devien traslladar-se a un altre lloc quan les terres començaven a donar senyals d'esgotament) o la relació muntanya-plana.

Aquelles poblacions vivien definitivament dels conreus i dels ramats, però la recol·lecció de fruits silvestres i la cacera persistia com a activitat secundària. Els ossos de la fauna consumida pertanyen a ovelles, cabres, porcs i bous-vaques i en molt menor proporció, a animals salvatges com cérvols i senglars.

Poc sabem de les seves sepultures, però recentment s'han trobat vestigis en cova (Can Sadurní a Begues) i a l'aire lliure dins una antiga sitja (plaça Vila de Madrid, de Barcelona). En aquests casos, podria significar el manteniment de la relació del mort amb la seva comunitat més enllà del traspàs, però no creiem que correspongui al patró funerari, atesa la singularitat d'aquestes troballes entre la multiplicitat de jaciments cardials.

En aquesta franja cronològica, on la ceràmica i la pedra polimentada són les grans adquisicions tecnològiques, la terrissa s'adsciu als estils successius cardinal i epicardial, terme que deriva de la decoració impresa a bandes i en garlandes de la vora dentada o el dors estriat de la cloïssa *Cardium edule* L. sobre la superfície dels vasos, de formes globulars amb coll, hemi i subesfèriques (fig. 4: 10 a 12), tot i que també es coneixen grans vasos amb decoracions plàstiques per aplicació de potents cordons llisos (fig 4: 13). Aquestes tecnologies ceràmiques formen part del corrent cultural de la ceràmica impresa del Mediterrani occidental. Entre la resta del mobiliari, destaquen les destrals i aixades en pedra polimentada, i la indústria lítica sobre

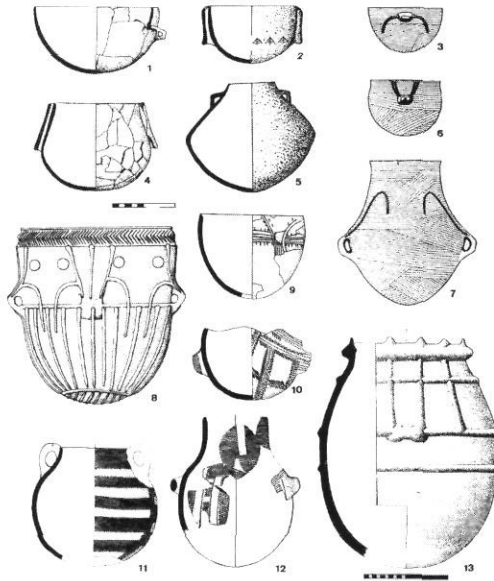

Fig. 4: 10 a 13 neolític antic cardial. 8 i 9, neolític antic epicardial. 3, 6 i 7, Molinot. 1, 2, 4 i 5 Montboló.

Fig. 5: Estructura en fossa (possible sitja per l'emmagatzematge de cereals) documentada l'any 1995 (arxiu Àrea de Coneixement i Recerca).

sílex, quars i quarsita, la indústria òssia de punxons de metàpodes i ossos llargs, especialment d'ovicaprins, amb o sense epífisi, espàtules i gúbies. Feien els objectes d'abillament amb petxines, peces dentàries de fauna (senglar i cérvol preferentment) i pedra. Es coneixen també culleres i anells d'os associats exclusivament al cardial.

L'epicardial representa l'epígon del període i l'identifiquem a través de ceràmiques amb decoracions incises i/o acanalades (fig.4: 9) i més sovint amb aplicacions de cordons llisos (fig.4: 8), similars a les associades al cardial.

De cop, els mapes d'aquest període mostren una alça de jaciments a banda i banda del Llobregat i la depressió prelitoral, terra fèrtil i ben comunicada, reuneix la major densitat de jaciments a l'aire lliure.

El Baix Vallès va ser ocupat en aquelles cronologies i els jaciments coneguts, a dia d'avui, es concentren a Santa Perpètua de Mogoda: Can Banús, Can Soldevila i Turó de Can Bellsolà, amb vestigis cardials i Sàlcies i Can Soldevila amb vestigis epicardials.

Can Banús conservava una estructura en fossa mutilada per l'arada (1,20 m de diàmetre per 0,55 m de profunditat conservada) en un suau turó, a uns 100 m d'altitud. El grup del museu hi va recuperar el 1978 restes de ceràmica cardial i d'ossos de bòvid, ovi-càprid i cérvol.

Les obres de la via fèrria Mollet-El Papiol proporcionaren a Can Soldevila, dalt d'un turó, a uns 70 m d'altitud, entre la riera de Caldes i el torrent de Can Sabau, diferents fosses d'atribucions diverses, entre les quals, una adscrita al cardial (1,50 m de diàmetre) i una altra a l'epicardial, aquesta amb restes faunístiques de gos, porc i conill.

L'any 1995, el control arqueològic de les obres de desdoblament de la carretera B-143 va recuperar, al Turó de Can Bellsolà, a uns 78 m d'altitud, 3 fosses d'entre 1,41 i 0,98 m de diàmetre i una fondària conservada entre 15 i 35 cm en una superfície de 3.000 m². Aportaren ceràmica cardial, indústria lítica sobre jaspi i cristall de roca i carbons. La datació radiocarbònica va donar 6250± 80 BP que calibrada ens parla del VI mil·lenni abans de la nostra era i del VIII fins ara (fig. 5).

Durant la construcció de l'autopista B-30, es recuperà a Sàlcies, a 140 m d'altitud, en un dels marges, una estructura amb ceràmiques de cordons aplicats i un fragment de jaspi, atribuït a l'epicardial.

LA TRANSICIÓ AL NEOLÍTIC PLE

És el moment que els arqueòlegs anomenem neolític antic evolucionat postcardial o neolític mig inicial o antic, però que en definitiva es tracta del desenvolupament de les comunitats que s'identifiquen amb els grups que succeeixen a l'estètica cardial: el Montboló, Molinot i Baix Ebre o Amposta. Representen la transició al neolític ple que descriurem més endavant. Perdura, de forma aïllada, un Epicardial residual.

És un curt període entre els 6700-6000, que s'adscriu fora de Catalunya a la fase més antiga del neolític mig i a l'inici del cicle de ceràmiques llises del Mediterrani occidental. A la Catalunya nord i sud-pirenaica es formen grups territorials amb uns estils ceràmics individualitzats i diferenciats. El Montboló es desenvolupa a banda i banda dels Pirineus orientals fins a la conca del Ter, però amb vestigis esporàdics fins al Penedès, boques de l'Ebre i Aragó; els seus recipients ceràmics integren formes tancades i obertes, amb prensions toneliformes, petits mugrons, de vegades perforats i nanses de cinta més o menys massisses, d'on arrenquen decoracions arciformes (possibles cornamentes que recreaven faunes concretes?), única decoració plàstica present, a banda d'altres gravades d'influència Chassey (grup neolític francès) (Fig. 4:1, 2, 4 i 5). El Molinot s'estén per la Catalunya central, al sud del Llobregat, però també el podem trobar més al nord. Aquest grup ceràmic raspalla en cru les superfícies dels recipients per donar-los una estètica precisa i fàcilment individualitzable i l'única decoració es basa en cordons i crestes de secció triangular sota la vora i al voltant dels elements de premsió, també amb motius arciformes (fig. 4: 3, 4 i 7). Ambdues fàcies geogràfiques mostren un polimorfisme de les formes d'enterrament: en cova, en grans cambres amb túmul i en fosses a l'aire lliure, aquestes generalment aïllades i en relació amb algun habitatge. L'única necròpolis extensa coneguda d'aquest període es localitzà a l'antiga caserna de Sant Pau (Barcelona), amb més de 20 tombes individuals i aixovars amb ceràmiques amb decoracions arciformes de superfícies llises, relacionades amb influències Montboló tardanes, d'un període ja pròxim al neolític ple.

La ubicació dels jaciments és similar a la que hem comentat en el període anterior, però l'ocupació del camp segueix un augment significatiu. Allà on trobem aquests grups es palesa l'expansió i consolidació de l'economia agropastoral: agricultura de blat, ordi i lleguminoses i ramaderia d'ovelles, cabres, porcs i bous. Al Vallès podem trobar vestigis Montboló i Molinot.

D'aquest moment, però sense una adscripció clara, s'han situat els materials procedents de cal Metge (Montmeló), on el Sr. Cantarell va trobar dues fosses. Igual succeeix amb el jaciment del c/ Pelai (Montmeló), on també es va trobar una fossa amb més de 500 llavors d'ordi i sense testimonis clars per a una adscripció objectiva. Esperem que una futura datació radiocarbònica d'aquestes llavors permeti aclarir la interpretació cultural i cronològica.

EL NEOLÍTIC MIG

Representa la plenitud i l'apogeu de l'economia de producció agrària, moment que antigament s'havia identificat amb els "pagesos del pla". Es desenvolupa a través de les fàcies culturals més significades: el Vallesià i el Solsonià de l'antic Sepulcre de Fossa, i l'Empordanià en el si de la qual es desenvolupa la primera fase del megalitisme, amb la construcció dels sepulcres de corredor subcircular i trapezoïdal. És sinònim del neolític ple, el període més destacat de la Prehistòria catalana i peninsular.

Fa poc més de 6.000 anys, l'èxit de l'economia de producció agropecuària arriba al seu zenit i hi ha una significativa concentració demogràfica en les comarques del Vallès (epònim de la fàcies Vallesiana) i Solsonès (epònim de la fàcies Solsoniana). Si bé ja hem vist que el Vallès va ser una terra freqüentada des del Paleolític, la Catalunya interior havia conegut una ocupació discreta. Però ara és el moment en què els altiplans de la Catalunya central, entorn de la conca del Cardener (subsidiari del Llobregat) es poblen més densament i a partir d'ara el seu poblament és constant.

L'economia agrària estava superada i l'alimentació estava tècnicament assegurada. Hi havia una intensificació i racionalització de l'explotació dels productes alimentaris. Es pot començar a parlar d'excedents i d'explotació comprovada de productes secundaris (llet i derivats, llana, etc). Aleshores, el desenvolupament es va orientar cap a l'explotació de noves matèries primeres alimentàries, com la sal, possiblement de les mines de Cardona i de les aigües salades de l'entorn, que millorava la quantitat i qualitat de la llet dels ramats, però també la conservació d'aliments, etc. També es van explotar productes de qualitat no relacionats amb la subsistència, com el "sílex melat" i la pedra verda i es bescanviaren, entre d'altres, objectes d'adornament com les denes de cal·laïta i els braçalets sobre valves de grans pectuncles *Glycymeris glycymeris variabilis*. És a dir, es dedi-

quen també a la producció d'objectes de prestigi social i es desenvolupen importants xarxes d'intercanvi. Amb tot, es genera una estructura social complexa i una desigualtat entre els membres de la societat.

El jaciment emblemàtic és el complex miner de Can Tintoré de Gavà on exploten la pedra verda amb la qual es confeccionen denes olivars i cilíndriques que componen els vistosos collars que trobem amb els esquelets de les tombes del Vallesità i Solsonià i menys rarament a l'empordanès, segurament per la reutilització i saqueig de les tombes megalítiques d'aquest altre grup.

L'establiment paradigmàtic del grup Vallesità se situa al llarg d'unes 30 hectàrees entorn de la Bòbila Madurell en un paratge que s'estén des de Poble Sec, Mas Duran i Can Feu (Sant Quirze del Vallès) a Can Gambús (Sabadell) amb vestigis d'habitatge i necròpolis. En total s'hi han documentat més de 170 tombes agrupades per sectors i més de 80 fosses-sitja amb restes d'activitat domèstica. Les datacions radiocarbòniques aporten dates entre 5010 i 4560 BP. Aquest paratge podria haver representat la capitalitat d'activitats rituals, socials i econòmiques.

Si l'economia mixta agropecuària i extensiva podia haver mantingut les comunitats del Vallesità, és l'economia principalment pastoral i la possible explotació de la sal (no necessàriament comercialització) la que fonamenta molt probablement l'estabilitat de les comunitats de la Catalunya interior.

Aquests grups mostren una sistematització i estandardització de les pràctiques funeràries per zones geogràfiques, amb enterraments individuals o dobles (fosses al Vallesità, cistes al Solsonià) i aixovars homogenis i de qualitat.

El Baix Vallès queda dins l'òrbita del Vallesità, el qual s'identifica quasi exclusivament a través de la troballa de tombes on disposaven el cadàvers sobre l'esquena o de costat, seguint un eix E/W, i amb les cames més o menys plegades. Responen a una tipologia variada (fig. 6):

- Fosses simples d'accés vertical: 1) ovals o rectangulars i 2) circulars). De vegades conserven un encaix per les lloses de coberta en material perible i menys freqüentment en pedra.
- Fosses complexes d'accés vertical amb superestructures peribles fixades amb pedres. Poden ser: 3) circulars amb la tomba al centre o 4) rectangulars amb una gran banqueta o plataforma des de la

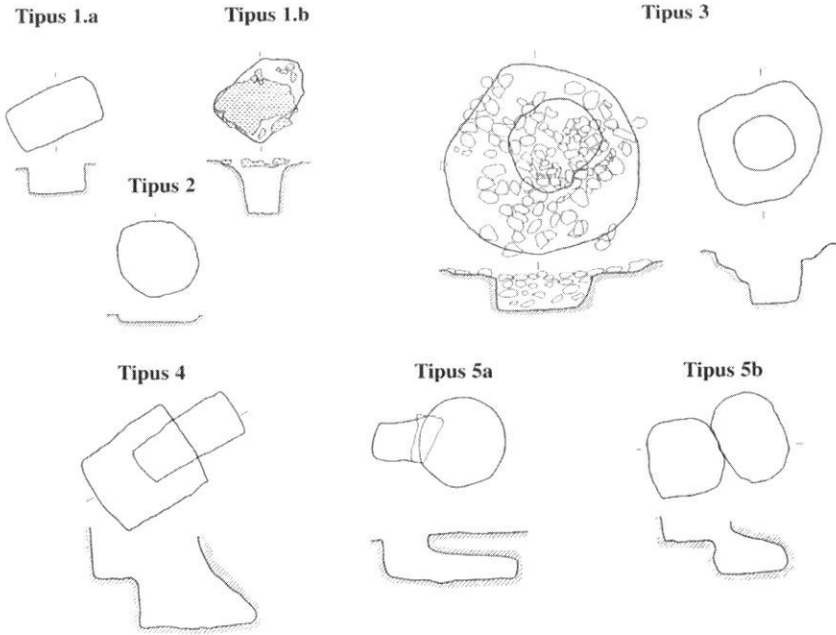

Fig. 6: Tipologia de les tombes del Vallesità (font: Pou et al. 1994).

Fig. 7: Trobada de l'enterrament de Bòbila d'en Joca (foto família Estrada).

qual es reexcava una cambra absidal des del centre cap a l'est. Els protohípeus responen al tipus 5, als quals s'ingressa per un accés tancat lateralment per un bloc o una llosa. Aquestes podrien haver començat a construir-se a finals del període, però manquen dates que permetin confirmar-ho. En tot cas, s'observen reutilitzacions, és a dir, una tendència a compartir una mateixa tomba, oberta en principi per rebre un sol cadàver.

La diversificació de les tombes en un mateix jaciment (Bòbila Madurell o Camí de Can Grau, aquest a la Roca) pot implicar diferències socials i/o cronològiques.

En aquestes tombes trobem un variat aixovar resumit, del qual destaquem els vasos, generalment petits i mitjans, els nuclis prismàtics en sílex melat, de procedència forana, possiblement de la Provença, del qual extreien la seva indústria laminar, també present: ganivets i fulles, fletxes de tall transversal i pedunculades –aquestes més freqüents a les tombes dels tipus 4 i sobretot 5–, l'utilatge en pedra polida, com destrals i aixades en cornubiana, fibrolita, jadeïta, serpentinita, etc, i objectes en os, com els punxons curts i llargs sobre metàpodes d'ovicaprins que devien formar part de l'ús domèstic i de l'abillament personal, les espàtules i les agulles. Entre els objectes d'adornament, el més simple, tot i que no abundant, són les valves de petxines i les dentalia; també les defenses de senglar, les perles discoïdals en calcària i petxina, els penjolls en placa perforats sobre costelles de bòvids (ja coneguts en el període anterior), els braçalets del pectuncle *Glycymeris* (l'epicardial també en tenia), i sobretot, les denes de cal·laïta, que devien representar la cohesió i identificació entre la població, a més de la posició social que, per als arqueòlegs, esdevé un marcadore cronològic i cultural de primer ordre. Menys representats a les tombes hi ha els molins barquiformes, però aquests, mòbils o fixos, formen part de l'utilatge de mòlta recuperat a les fosses domèstiques dels poblats.

Al Baix Vallès comptem amb tombes aïllades, que degueren formar part de necròpolis més extenses que no s'han conservat o no s'han sabut trobar. No sempre podem conèixer o interpretar el tipus concret, però resumirem les troballes per municipis:

- Montornés del Vallès: bòbila Torrents i Bòbila d'en Joca (fig. 7), (aquesta possiblement pertanyia al tipus 4).
- Montmeló: sepulcre de Cocurny.
- Santa Perpetua de Mogoda: Can Vinyals (tipus 5), Can Soldevila VI (tipus 4) i Can Soldevila XII (tipus 4, sense esquelet) i Bòbila Bellsolà.

Les dues tombes més espectaculars publicades del Vallès són la Bòbila Padró (Ripollet) amb 300 perles de cal·laïta (fig. 8), 5 nuclis de sílex melat, 1 petit d'obsidiana, 1 làmina i 3 fragments de sílex melat, 6 destrals en matèries foranes (una de 17 cm), 1 punxó i fragments de ceràmica. L'altra és la de la Bòbila d'en Joca⁴ (Montornès) amb 22 denes de cal·laïta, 4 grans nuclis de sílex melat (fig. 9), 2 fletxes pedunculades, 1 de tall transversal, 2 làmines de sílex i 7 fragments d'unes altres 4, més 2 ascles, 7 destrals (una de 34 cm), 1 allisador i fragments de ceràmica.

En resum, en aquest període s'afegeixen activitats econòmiques no alimentàries molt desenvolupades, com el treball de mines i els bescanvis en xarxes de llarga distància (més de 100 Km). Destaca la sistematització geogràfica de les tombes i una distribució no igualitària de l'aixovar, que prova l'existència de societats jerarquitzades i unes desigualtats transmeses potser hereditàriament (nens menors de 4 anys amb ofrenes ostentoses). Hi ha tombes amb ofrenes ostentoses, com la cal·laïta, els nuclis prismàtics, les ceràmiques foranes, els estris en pedra polida sobre matèries al·lòctones i els braçalets de pectuncle. Les ofrenes simbòliques havien de ser els nuclis en sílex melat, els estris mai utilitzats en sílex, la cal·laïta i els ossos de fauna isolats dipositats (representació de bòvid, gos, guineu...). Entre l'aixovar hi ha objectes exclusius per als homes (nuclis prismàtics i fletxes i eines en pedra polida). Els infants s'associen exclusivament amb petites plaquetes en cal·laïta que segurament s'aplicaven en suports peribles, però també disposen de nuclis, fletxes i destrals (segurament els nens), i de làmines, ceràmica, i denes de cal·laïta. Les dones no reben materials especials sinó que comparteixen els comuns amb els homes i infants, com els objectes en os, làmines de sílex, ceràmica i ornaments diversos, especialment en cal·laïta.

NEOLÍTIC FINAL I CALCOLÍTIC

Fa 5.500 anys, les fàcies Veraza, Ferrières i Treilles tanquen el neolític i poc després enllacen amb el calcolític, amb el qual arriben a compartir l'ús dels metalls.

A finals del Neolític, els arqueòlegs detectem canvis significatius en l'organització social, en l'ocupació del territori, en les formes funeràries, en l'economia i en el mobiliari; en definitiva, en les expressions materials i en les estructures socioeconòmiques i religioses d'aquelles comunitats.

Fig. 8: Collar de variscita del sepulcre 1 de Bòbila Padró (Ripollet)
(arxiu Museu de Sabadell).

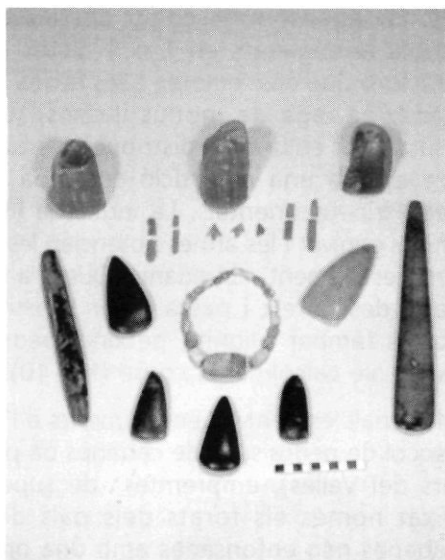

Fig. 9: Part de l'aixovar de la sepultura de Bòbila d'en Joca
(arxiu Museu de Granollers).

Personalment, he plantejat repetidament que el Neolític mig de Catalunya s'havia saldat amb una crisi social derivada d'una inestabilitat ambiental. Els paleobotanistes detecten canvis climàtics i una tendència a la disminució de la massa arbòria, a causa de l'increment progressiu de l'aridesa; és significatiu el pas de la roureda a l'alzinar en els diagrames antracològics i palinològics. Una climatologia adversa prolongada hauria provocat una pèrdua continuada de les collites i, en conseqüència, una crisi alimentària que hauria potenciat la fragmentació i reducció numèrica de les unitats de poblament per poder sobreviure amb una certa qualitat de vida. El fet és que la destacada posició econòmica i social del neolític mig no evolucionà cap a formes més estables, més sòlides i més desenvolupades socialment, com va succeir al sud peninsular. Per contra, d'una situació social com la descrita anteriorment, es va passar a una altra més discreta en totes les seves manifestacions, i amb un major índex de conflictivitat, segons indica l'abundància de fletxes que l'exigua fauna caçada impedeix justificar.

Quant al mobiliari, globalment sembla que domina la funcionalitat sobre l'estètica i la qualitat de les matèries primeres, que ara es diversifiquen, mentre dominen les aconseguides a curta distància. La ceràmica perd la diversitat i es tendeix a formes senzilles amb prensions a base de mugrons simples. En aquest fons comú destaquen formes amb mugrons superposats arrengrerats en 2 o 4 fileres (fàcies Veraza) i formes amb decoracions que ens remetien a les fàcies Treilles (triangles ratllats) i Ferrières (ziga-zaga de motius incisos). La zona nuclear d'aquests dos se situa més enllà de la distribució veraza nordpirinenca i només el Veraza aporta una repartició contínua i articulada per l'espina dorsal dels Pirineus orientals. La indústria lítica confecciona llargues i amples fulles-ganivet i les armes potencien les sagetes bifacials i pedunculades, progressivament abundants. Quant a l'adornament, la pedra verda-cal-laïta desapareix i passa a ser substituïda per denes d'os, materials fòssils (àmbar i lignit), petxina, pedra i metall, com l'or i més tard, ja en ple calcolític, el coure (fig. 10).

Troblem aquests materials esmentats en jaciments a l'aire lliure, on es conserven algun sòcol de pedra seca de cabanes de planta el·lipsoïdal (El Coll, de Llinars del Vallès), empremtes de superfícies cobertes que ens han deixat només els forats dels pals de suport, grans depressions de cabanes mig enfonsades amb una organització interna a partir de retalls de l'argila del terreny, llars i covetes. També trobem sitges que solen aportar dates compatibles amb el període

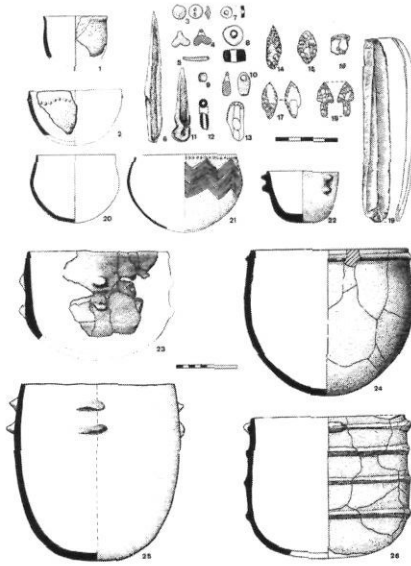

Fig. 10: Materials del neolític final-calcolític, fàcies Véraza.
23) Camp de Futbol de Montmeló.

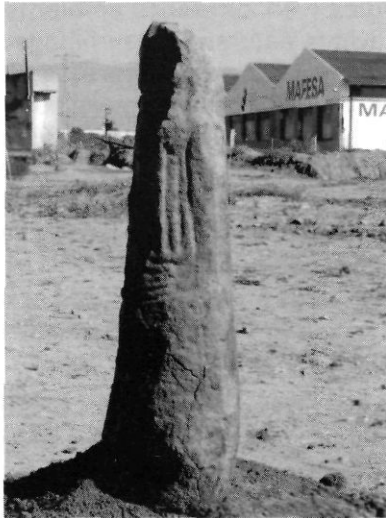

Fig. 11: Estàtua prehistòrica procedent de ca l'Estrada (Canovelles)
(arxiu Àrea de Coneixement i Recerca).

de vigència del calcolític (Bòbila Madurell). L'ocupació de cavitats naturals es localitza fins i tot en paisatges agrestes i alçades de mil metres (Cova del Frare, de Matadepera). Hi ha un ús del medi per a fins evidentment variats que plantegen una economia agropastoral en terres baixes i de muntanya. Devia existir una major mobilitat pels desplaçament estacionals relacionats amb els ramats, sense descartar la hipotètica prospecció de minerals metàl·lics a la muntanya en la fase calcolítica.

Les anàlisis paleobotàniques són escasses, però no podem dubtar de l'agricultura cerealista, tot i que ens manquen els camps de sitges freqüents al període anterior. La ramaderia mostra una doble lectura: ovi-caprins a la muntanya i bovins al pla. En tot cas, la pastura sembla més versemblant i podria justificar els abundants testimonis en la muntanya. Quant a l'economia basada en el bescanvi, la rastregem a través de materials intrusius relacionats amb l'abillament personal, i l'itinerari que marquen té el seu camp d'acció a un costat i altre dels Pirineus.

Pel que fa a la vida d'ultratomba, s'imposa i generalitza la concentració i la col·lectivització del món dels morts en el major repertori fúnebre de la prehistòria catalana (Martín, 1992). Les necròpolis s'allunyen dels poblats, diferenciant clarament els dos mons dels vius i els morts. Prolifera sepultures col·lectives per successió d'inhumats, de variades tipologies i en diferents ambients. A més dels enterraments en les cavitats naturals, obren hipogeus en pla i vessant (foraden barrancs i marges), s'inauguren els espais funeraris sota grans blocs granítics i es construeixen accessos-vestíbul amb lloses més o menys megalítiques davant algunes coves. El fenomen megalític afegeix les galeries cobertes, (monuments amb accés des de la vora del túmul) i els dolmens simples i petits cofres sota el túmul (monuments amb accés des de l'interior del túmul). Les inhumacions són primàries i successives, però hi ha rituals puntuals amb enterraments secundaris (Cova del Frare amb senyals de descarnació d'alguns ossos). Les cremacions parcials es constaten en algunes cavitats sepulcral des del Neolític final-Calcolític.

Hi ha una evident atomització de la població, una dispersió en petites comunitats que exploten zones geogràfiques diverses, especialment la muntanya. Aquest fet, més la manca d'estructures relacionades amb l'emmagatzematge soterrat del gra, permet plantejar una hipotètica pujada de l'economia ramadera. Però la dispersió es compensa amb un foment de la solidaritat intergrup, facilitada en

reunions massives, potser a l'entorn de grans àpats que es devien fer en grans fosses de combustió, com les que trobem a Can Piteu (Sabadell) o Ca l'Estrada (Canovelles). La construcció d'obres col·lectives devien necessitar la participació la d'altres grups. Al voltant d'aquestes grans obres es podia, fins i tot, competir i fomentar certes rivalitats intergrupals o intertribals. En resum, malgrat una dispersió de comunitats autàrquiques, hi havia d'haver personatges que lideraven i manaven per sobre d'aquestes.

El món ritual i polític se'ns escapa, però la troballa recent d'una estàtua prehistòrica sobre gres a Ca l'Estrada, que adscriuim en aquest període, ens indica que hi ha una necessitat de personificar i preservar el poder en el temps. Es tracta d'un bloc natural de gres de 95 cm d'alçada, elegit premeditadament per la seva aparença antropomorfa, on s'han esculpit, amb una tècnica força naturalista, traços anatòmics com el braç i la mà esquerres, la representació del vestit i possiblement de l'objecte o atribut que li atorga dignitat (fig.11). Aquesta estàtua-menhir antropomorfa forma part de les primeres estàtues prehistòriques conegudes en l'arc del Mediterrani occidental, més freqüents en la zona francesa. S'interpreten com personatges masculins o femenins destacats de la societat prehistòrica. Devien ser ídols erigits com a monuments de prestigi en el territori d'una comunitat, símbols humans de creences i mites prehistòrics, herois o déus, però segurament situats dalt de la piràmide social. Aquesta troballa demostra el poc que sabem del món de les idees i la dificultat d'arribar a interpretacions en aquest sentit quan ens manca un registre més explícit. Relacionables amb aquest món s'haurien d'integrar possiblement els menhirs.

En resum, aquest període radicalment oposat al neolític mig, torna a les comunitats autàrquiques, que no són incompatibles amb l'existència de líders poderosos capaços de controlar la nova estabilitat, en la qual el pastor era més nombrós que abans.

En el Baix Vallès només es detecta la fàcies veraza als jaciments del camp de futbol (Montmeló) i Can Vinyals II, Escoles Nacionals i sector 2 de Can Vinyalets (Santa Perpètua de Mogoda), però no dubtem que els dolmens de Can Gurri (Vallromanes) i Castellruf (Santa Maria de Martorelles) o els menhirs, també hi pertanyen.

El Calcolític afegeix l'ús i el processament del mineral metàl·lic coure, que s'afegeix a l'or, ja manipulat per comunitats del neolític final de cronologies antigues (Cova dels Ossos de Berga) i potser la plata,

tots dos molt mal·leables. Devien descobrir el coure en els afloraments minerals, com l'atzurita i malaquita, fàcils de processar i de colors cridaners. Malgrat que s'ha considerat que la metal·lúrgia, en general, va generar i mobilitzar la societat cap a estructures socioeconòmiques més complexes, el cert és que a Catalunya no detectem cap canvi estructural a curt termini, tot i disposar de minerals metàl·lics que podien aportar la quantitat de matèria primera exigible aleshores. Remarquem que el Baix Vallès no té minerals metàl·lics.

Aquest període és compartit per les poblacions del neolític final (sector II de Can Vinyalets, de Santa Perpètua de Mogoda, d'acord amb la datació radiocarbònica) i per les quals adopten la parafernàlia campaniforme, ara fa més de 4.500 anys.

La cultura campaniforme, dintre de la forquilla del V mil·lenni abans d'ara, s'estén per l'Europa central i occidental i fins a la costa nord-africana i s'associa amb els botons d'os i petxina amb perforació en V, els braçals d'arquer sobre esquist i les fletxes amb aletes carrades. A Catalunya la reconeixem a través de les diferents decoracions ceràmiques que caracteritzen l'estil internacional o marítim, epimarítim, pirenaic i Salomó. Encara que es trobin descontextualitzats, es considera un bon marcador del campaniforme la fletxa esmentada, seguida del braçal, tot i que aquest i els botons en V és més factible que acabin sent patrimoni de totes les poblacions contemporànies per bescanvi. Amb tot, com a mínim representen marcadors cronològics del calcolític.

Al quadre de totes les manifestacions culturals descrites a l'apartat anterior se sumen ara els jaciments amb ceràmica campaniforme, detectada més freqüentment en zones de muntanya, i especialment en dolmens, i malauradament sovint descontextualitzada en troballes superficials en la plana. Quan els arqueòlegs trobem materials d'aquesta cultura sabem que, indubtablement, hem localitzat vestigis calcolítics, ja que si bé desconeixem el moment en què la població autòctona comença a posseir els metalls, sabem que tot el campaniforme els processava (Cova del Frare, de Matadepera) i no dubtem que els grups locals degueren participar d'aquests avenços tecnològics, como succeí al nord dels Pirineus. Per això, a manca de dades, fem extensiu l'ús del coure en les poblacions autòctones en les mateixes cronologies. Sabem que a partir d'aquest període, es fan destrals planes, punxons, alenes i agulles, així com punyals de llengüeta en coure.

El campaniforme ha estat una civilització atraient per la seva caracterització i dispersió, però ho continuem desconeixent pràcticament del tot. Les interpretacions sobre el seu significat han variat força: de ser considerada testimoni d'un poble guerrer, comerciant i metal·lurgista ha passat a ser entesa en aquests moments com un fet tangencial dins el procés cultural de la població autòctona.

Detectem escassament la seva presència a la plana, segurament perquè el tipus d'economia i de vida no requeria la construcció de sitges, que són les estructures més conservades a l'aire lliure⁵. La troballa de l'hipogeu sepulcral del c/ Paris de Cerdanyola o el de Sant Oleguer a Sabadell demostren que també ocupaven (o visitaven) la plana i zones poc abruptes (Cova de la Torre Negra de Sant Cugat del Vallès).

Quant a l'economia d'aquest període, cal considerar que els grups autòctons ens han deixat algunes sitges en la fase més tardana (Bòbila Madurell, de Sant Quirze del Vallès), no gaire els campaniformes que, com a molt, es troben en sitges amb contextos epicampaniformes i vestigis ceràmics de l'edat del Bronze antic.

Ja hem dit que aquest període no ofereix gaire estructures relacionables amb l'agricultura, tot i que no dubtem que era una pràctica econòmica habitual, segurament no dominant, al costat de la ramaderia. I en aquest context, els campaniformes encara semblen més dedicats a les pràctiques ramaderes i a l'interès per la metal·lúrgia.

Poc sabem de la relació entre tots els grups calcolítics (autòctons i campaniformes). El Campaniforme podia haver desplaçat els grups locals en alguns llocs de muntanya (estratigrafia de la Cova del Frare amb el campaniforme per sobre del Veraza), i coincideix i potser competeix pels mateixos espais explotats pels grups autòctons, amb els quals ja ho hem vist que ho comparteix quasi tot, llevat de les vaixelles decorades i l'utilatge lític comentat.

Del Baix Vallès, a més dels jaciments citats en l'apartat del neolític final, en aquest moment cronològic hauríem d'afegir l'ofrena d'un possible punyal de llengüeta de coure (es localitzà un petit fragment de la fulla) a la galeria coberta de Can Gurri (Vallromanes). Així mateix, el jaciment del Xato (Santa Perpètua de Mogoda), a 60 m d'altitud, on el grup Proarqueologia i Història recuperà el 1975 sis sitges amb botons en V i ceràmiques no decorades.

L' EDAT DEL BRONZE

Fa més de 4000 anys tornem a detectar una inflexió, contrastada en la cultura material i en el patró de poblament. Si bé no s'abandonen les estacions de muntanya, els camps de sitges comencen a proliferar sobre carenes, vessants i planes. El procés és lent al començament, però esclata cap el 3600-3500 abans d'ara, moment en què podem parlar d'una plena edat del bronze. I aquesta dinàmica no pararà d'avançar fins els inicis de la cultura ibèrica, cap el 2600 abans d'ara, moment en què tornen a desaparèixer els vestigis en els ambients geogràfics més planers.

A través d'aquestes sitges interpretem una nova empenta de l'economia agrícola cerealista, que requereix graners subterranis de volums força superiors als documentats al neolític.

Entre un fons material comú, destaquen pocs materials diagnòstics que ens permetin una precisió cronològica en aquest procés, quan no tenim dates C14. Hi ha ceràmiques epicampaniformes, epiveraza i del grup del nord-est que se situen poc abans del 4000 abans d'ara i que trobem en coves, en cabanes enfonsades i en petits grups de sitges cilíndriques, ovoides i troncocòniques a l'aire lliure, algunes de les quals comencen a acollir els seus morts. A la diversitat de modalitats d'enterrament heretades: cavitats naturals on perduren els enterraments col·lectius, sepulcres dolmènics, cambres megalítiques sota túmul i cistes, s'hi sumen les sitges així amortitzades.

L'ocupació de les planes atreu un altre cop les necròpolis prop o dins dels espais habitats i explotats, com ja havia succeït al neolític mitjà, tot i que ara les inhumacions són majoritàriament col·lectives, segons les pautes iniciades a finals del neolític i amortitzaran majoritàriament les sitges. En aquestes es pot obrir un petit nínxol lateral ocupat per algun infant o adult, però més freqüentment s'obren autèntiques cambres absidals que ompliren de cadàvers, l'arquitectura de les quals recorda el tipus 5 de les tombes del Vallesjà. És el cas del jaciment de Can Filuà (Santa Perpètua de Mogoda), on un control arqueològic l'any 1992, previ a la construcció d'un aparcament, descobrí una d'aquestes tombes-hipogeu (fig. 12), entre altres estructures del Bronze Final.

El mobiliari d'aquest període és molt diferent al del neolític i calcolític. Hi ha ceràmiques de mides grans amb vores obertes i, a sota, un cordó llis horitzontal; d'altres de vores rectes o entrants decorades amb un o diferents cordons digitats i incisos horitzontals paral·lels, el primer sovint amb potents llengüetes oposades; grans gerres ornades

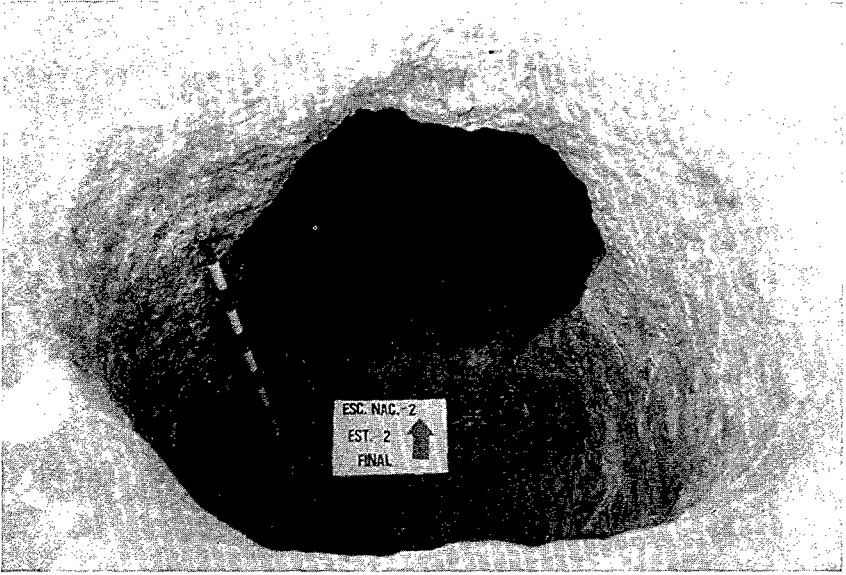

Fig. 12: Hipogeu de Can Filuà (Santa Perpètua de Mogoda).
Pou d'accés i cambra funerària (arxiu Àrea de Coneixement i Recerca).

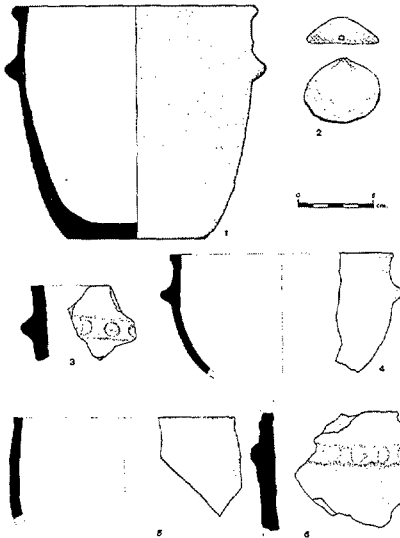

Fig. 13: Materials del Bronze antic de Can Soldevila III (Santa Perpètua de Mogoda)
(font: Costa et al. 1982).

de cordons incisos; olles amb prominents llengüetes a la panxa, etc. Es tracta de formes amb bases planes, algunes amb empremtes d'estora. Hi ha també vasos amb carenes altes i nanses força diverses. Els testimonis epiveraza es ressegueixen pel doble mugró, el primer a la vora, i els epicampaniformes segueixen els esquemes decoratius campaniformes, mentre que el grup del nord-est s'identifica a través de decoracions de motius de garlandes rematades amb serrells impresos amb pseudounglades o decoracions de mitja canya sobre vasos acampanats, bols i vasos carenats. Ara podem trobar recipients amb superfícies externes voluntàriament rugoses i amb pegots d'argila. Els vasos menors tenen formes troncocòniques i ovoides, i els més petits tenen superfícies molt acurades, espatulades i brunyides. El mobiliari lític inicia el seu retrocés fins desaparèixer pràcticament en els períodes següents. El mobiliari ossi aporta fletxes pedunculades que imiten tipus campaniformes i piramidals que semblen més aviat punxons. No hi ha gaires objectes nous d'abillament i perduren els botons prismàtics i hemisfèrics d'os amb perforació en V, als quals ara s'afegeixen els separadors d'os amb doble perforació en V. Quant a les manufactures metàl·liques en coure i bronze, als models creats al calcolític, se sumen els punyals de reblons majoritàriament de bronze, més els punxons i les fletxes de bronze.

La major concentració de sitges i cabanes, cap a 3600 abans d'ara, demostra un augment important de la producció cerealista. Aquesta etapa del ple bronze (podria coincidir amb el que abans es deia bronze mig) confirma un poblament consolidat a la plana amb una vocació agrícola indubtable i mostra un notable creixement del nombre de sitges i cabanes, d'hipogeus sepulcrales entre els quals destaquem la presència esporàdica del ritual d'enterrament secundari (D38 de Bòbila Madurell). El conjunt material és bastant similar al comentat per a la fase anterior, resten els últims testimonis del grup del nord-est, s'afegeixen formes carenades a mitja alçada i es generalitzen els vasos polípodes. A finals d'aquesta fase detectem la nansa d'apèndix de botó, relacionada amb la cultura de Polada (Itàlia), segons confirma la troballa i datació C14 aconseguida al jaciment de Can Vinyalets (Santa Perpètua de Mogoda). Durant el bronze ple també es van començar a fabricar destrals de revores de bronze i denes i anelletes sobre làmines de bronze retallades.

En resum, cap al 4200 s'inicia una dinàmica que trenca amb el món anterior i que esclata cap al 3600 abans d'ara, quan s'observa un augment demogràfic evident, un augment de la producció, la definitiva

Fig. 14: Urna cinerària amb tapadora del Bronze final de la necròpolis de Can Piteu-Can Roqueta (Sabadell) (arxiu Àrea de Coneixement i Recerca).

Fig. 15: Fossa funerària amb l'urna cinerària i els vasos d'ofrenes de la Primera Edat del Ferro. Necròpolis de Can Piteu-Can Roqueta (Sabadell) (arxiu Àrea de Coneixement i Recerca).

instal·lació al camp, amb l'ocupació de carenes, vessants i planes, on interpretem un poblament disseminat de vilatges amb arquitectura perible en terra i material vegetal (com es feia des del neolític al Vallès), a curta distància entre ells. Tornen a convergir els espais domèstics, d'emmagatzematge i funeraris en un mateix assentament. Quant a l'economia, hi ha una agricultura amb policultiu de secà de blat i ordi, amb predomini d'aquest. Les lleguminoses perduren i els fruits silvestres es continuen recol·lectant. La informació sobre la ramaderia depèn del tipus d'assentament, però *grosso modo* podem citar els ovicaprins, seguits de bòvids i després suïds. La fauna salvatge queda representada per llebres i conills, cérvols, senglars, cabirols i cabres. Al Vallès s'instal·len comunitats que, tot i jerarquitzades, ho són menys que les de l'oest de Catalunya, on s'arriba a un protourbanisme incipient.

El Baix Vallès aporta bastants jaciments, però ara citem Can Soldevila (fig. 13).

Durant el BRONZE FINAL, a partir del 3300 abans d'ara, s'intensifica encara més aquest procés d'augment de poblats i augment de la producció cerealista, conservada en grans sitges troncocòniques. És més fàcil identificar aquest període ja que les pastes ceràmiques negres brunyides i les decoracions acanalades són abundants i fàcils d'identificar. El Baix Vallès té materials en quasi tots els municipis, però ara destaquem les sitges del vilatge de Can Filuà (Santa Perpètua de Mogoda).

Aleshores arribà un nou ordre políticoideològic que arrenca de l'Europa central i que acaba canviant la vida d'aquelles comunitats. La inflexió afecta tots els àmbits de la vida i de la mort. Hi ha canvis radicals del mobiliari ceràmic i metàl·lic. S'abandona la inhumació col·lectiva (també es coneixien alguns enterraments individuals en cista) i es generalitza la incineració individual dels cadàvers i el dipòsit de les seves cendres en urnes cineràries que són enterrades en necròpolis reconegudes com camps d'urnes; la més extensa i millor coneguda es troba a Can Piteu-Can Roqueta (Sabadell) (fig.14).

L'EDAT DEL FERRO arribà poc després. L'èxit econòmic i la projecció social es palesa a les tombes de la necròpolis esmentada de Sabadell, on cada fossa recull l'urna cinerària i ofrenes distribuïdes en diversos vasos d'acompanyament (fig. 15), on l'abillament i estris metàl·lics en bronze i ferro mostren una diversitat i riquesa molt significativa del nou estatus. L'aportació destacada és la tecnologia del ferro i durant aquest període s'entrarà en contacte amb els pobles del mar: fenicis i grecs a les portes de l'etapa històrica.

Bibliografia

- BOSCH GIMPERA, P. (1915-20): L' estat actual del coneixement de la civilització neolítica i eneolítica de la Península Ibèrica, a *Crònica. Secció arqueològica. Cultura Neolítica i Eneolítica. Anuari de l' Institut d' Estudis Catalans*, V, Barcelona, p. 516-527.
- BOSCH GIMPERA, P. (1919): *Prehistòria catalana*. Barcelona.
- CARLÚS, X., LARA, C., LÓPEZ, X., VILLENA, N. i MARTÍN, A. (2004) La necròpolis d' incineració de Can Piteu-Can Roqueta (Sabadell, Vallès Occidental), a *Actes de les Jornades d' Arqueologia i paleontologia. La Garriga 2001*, Departament de Cultura, vol. I, p.115-131.
- COSTA, F., GARCIA, P. MARCET, R. i MAS, J. (1982): *Els jaciments a l'aire lliure de Can Soldevila, Can Banús i Salcies*. Fulls d'arqueologia i història de Santa Perpètua de Mogoda. Sta. Perpètua de Mogoda.
- MARTÍ, M., POU, R. i CARLÚS, X. (1997): La necròpolis del neolític mitjà i les restes romanes del Camí de Can Grau (La Roca del Vallès, Vallès Oriental). Els jaciments de Cal Jardiner (Granollers, Vallès Oriental). Barcelona. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- MARTÍN CÓLLIGA, A. (1992): Dinámica del Neolítico Antiguo y Medio en Cataluña. En: *Aragón/Litoral mediterráneo. Intercambios culturales durante la Prehistoria. Homenaje a Juan Maluquer de Motes. Zaragoza 1990*: 319-333. Zaragoza: Institución Fernando el Católico.
- MARTÍN CÓLLIGA, A. (1992): El Neolític Final. La recerca de nous camins. El Verazà. In: *Estat de la investigació sobre el neolític a Catalunya. 9è Col.loqui Internacional d'arqueologia de Puigcerdà. Puigcerdà i Andorra, 1991* (Andorra, 1992), p. 279-284.
- MARTÍN CÓLLIGA, A. (1999): Espai obert: Els municipis i la protecció del patrimoni arqueològic, a *Lauro* (Granollers), 16, p. 53- 64.
- MARTÍN CÓLLIGA, A. (2003): Els grups del neolític final, calcolític i bronze antic. Els inicis de la metal·lúrgia, a *Cota Zero* (Vic), núm. 18, p. 76-105.
- PONS BRUN, E. (2003): De l'edat del bronze a l'edat del ferro a Catalunya: desplaçaments, estades i canvi cultural, a *Cota Zero* (Vic), núm. 18, p. 106-130.
- POU, R., MARTÍ, M., DIAZ, J. I BORDAS, A. (1994): Estudio de la necrópolis del grupo de Sepulcros de Fosa del yacimiento de "Bóbila Madurell" (Sant Quirze del Vallès, Barcelona) en el contexto del neolítico medio reciente en Cataluña. I Congrés d' Arqueologia Pensinular. Porto 1993. *Actas dos Trabalhos de Antropologia e Etnologia*, vol. XXXIV, fasc. 3-4, p. 61-80.
- TARRADELL, M. (1962): Les arrels de Catalunya, Barcelona, 322 p.

Notes

1. La manca de suport institucional (inclòs l'universitari) obliga la majoria a dispersar-se per diferents camins més, menys o gens relacionats amb l'arqueologia (ensenyament, gestió, museus, d'altres). Concretament, la recerca del registre prehistòric postpaleolític de Catalunya va quedar relegada (i encara ho està) quasi exclusivament a la segona ocupació de bona part de tots aquells arqueòlegs, dins de projectes de "recerca personal" més o menys subvencionada i a redós de tendències extracientífiques i grups de pressió.
2. Recordem que fins al 1985 es treballava amb la llei de 1933 on ja hem dit que s'atorgava un protagonisme a l'autoritat local, tot i que no era habitual exercir-la.
3. Des d'aquí volem expressar la nostra admiració i estima per l'erudit autodidacta Sr. Fermí Vinyals i pel gran entusiasta Sr. Joan Morral, ja desapareguts, que des de diferents plataformes van fer-ho tot per l'arqueologia del seu municipi. Van crear el museu i van oficialitzar el grup Proarqueologia i Història de Santa Perpètua. Al seu entorn van mobilitzar i aglutinar un grup que va treballar sempre des de la responsabilitat i amor per la història i des del respecte als especialistes i a la normativa vigent en cada moment. Van saber crear una plataforma que es va fer escoltar i reconèixer pels diferents consistoris fins a la recopilació i integració dels jaciments en el planejament municipal. Avui dia continuen vetllant pel seu patrimoni sota el lideratge de l'estimat Pere Garcia.
4. El total de materials exposats respon als publicats des del seu descobriment, més els afegits en el treball de recerca de tercer cicle de Jordi Casas sobre el sílex melat, presentat a la Universitat de Barcelona l'any 2000.
5. Si l'ambient climàtic des del Neolític final hagués erosionat els sòls fins a fer desaparèixer els testimonis d'aquestes poblacions, ens haurien quedat les fosses escapades, igual que trobem les dels períodes anteriors, sempre mutilades per l'explotació d'aquestes superfícies fins els nostres dies.